

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ВДЯГАННЯ КІМОНО В ЯПОНІЇ НАПРИКІНЦІ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Рибалко С.Б., канд. мистецтвознавства, доцент

Харківська державна академія дизайну і мистецтв

Анотація. У статті розглядається досвід японських навчальних закладів у вихованні культури вдягання кімоно. В основі запропонованої розвідки результати польових досліджень, проведених влітку 2005 та 2006 рр. в Токіо, Кіото, Окаяма, Наха (Окінава).

Ключові слова: кімоно, содо, культура вдягання кімоно, система навчання.

Анотация. Рибалко С.Б. Воспитание культуры одевания кімоно в конце ХХ – начале ХХІ столетия. В статье рассматривается опыт японских учебных заведений в воспитании культуры одевания кімоно. В основе предложенного обзора результаты полевых исследований, проведенных летом 2005 и 2006 гг. в Токио, Киото, Окаяма, Наха (Окинава)

Ключевые слова: кімоно, содо, культура одевания кімоно, система обучения.

The summary. Rybalko S.B. Education of culture of clothing of a kimono at the end of ХХ - beginning ХХІ of century. In article it is considered experience japanese educational institutions in education of culture of clothing of a kimono. In a basis of the offered review results of the field researches which have been carried out on summer 2005 and 2006 in Tokyo, Kyoto, Okayama, Naha (Okinawa).

Key words: a kimono, sodо, culture of clothing кімоно, system of training.

Постановка проблеми, аналіз останніх досліджень. Наукові дослідження, присвячені японському костюму, зазвичай стосуються історично віддалених періодів. Виховання культури вдягання національного одягу ще не поставало предметом спеціальних досліджень. Певна низка видань, що з'явилась наприкінці ХХ століття присвячена техніці вдягання кімоно та носить суто практично-допоміжний характер (наприклад, підручник Мотокіо Іто [5]). Серед зазначених публікацій слід перш за все згадати посібники Яманака Норьо [4]. Разом з тим, доробок Яманака Норьо не обмежується раціональним викладенням правил вдягання кімоно. Особливої цінності набувають ті його праці, де викладається філософія вдягання кімоно. Власне саме Яманака Норьо першим і звернув увагу суспільства на кімоно як найважливіше джерело японської культури.

Крім того слід відзначити монографії Хігучі Кійоюкі, що привертають увагу цікавими інтерпретаціями значень певних елементів одягу, увесь спектр змістів котрих вже призабутий сучасним поколінням [7]. Більш докладно про загальний науковий доробок у галузі японського національного костюму йдеться у відповідній розвідці авторки запропонованої статті [1].

В європейському мистецтвознавстві японська культура вдягання кімоно ще не здобула ані висвітлення, ані належної оцінки. Однак, як показали результати польових досліджень, проведених авторкою влітку 2005 та 2006 років, у Японії збереження традиції кімоно значною мірою зобов'язано діяльності відповідних навчальних закладів, що є важливою часткою національної культури.

Отже, завдання даної розвідки полягає у висвітленні японського досвіду у вихованні культури вдягання кімоно на прикладі діяльності провідних навчальних закладів.

Результати дослідження. Заклади, де навчають мистецтву вдягати кімоно – явище відносно новітнє для Японії. Перші такі школи з'явилися у 1960-ті роки. Приміром, „академія содо”, заснована Яманака Норьо – найстаріша у Японії – налічує понад сорока років. У своїй монографії „Мудрість Японії, що не знають японці” Яманака Норьо згадує початок нового руху так: „У 39 році по Сьова (1964 р) я розпочав роботу, проголосивши „содо” та пішов новим шляхом. Спочатку було лише 7 учнів і нас дуже критикували – хто прийде навчатися? Однак, незважаючи на критику, ми відчували, що начебо бог направляє нас, і з тих пір випустили 10 000 вчителів (данні станом на 2002 р. – С.Р.). Наші учні працюють у різних провінціях Японії. Згодом ми утворили Загально японську консалтингову асоціацію кімоно. Все це завдяки матері, що показала мені взірець мудрості кімоно” [8, с. 36]

Через певний час цей рух значно поширився: у 1969 році було засновано Кіотоську академію Кімоно Хакубі, яка сьогодні, поряд з Токійською академією Содо є провідним навчальним закладом. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття в Японії налічується кілька десятків тисяч шкіл кімоно, серед яких тільки 9000 очолюють вихованці „Академії содо” Яманака Норьо, 200 – вихованці академії Хакубі. Статистики щодо інших шкіл та напрямків сьогодні не існує, їх безліч (Ямато рю, Окінавська школа, школа Наганума тощо).

Яманака Норьо вбачає в кімоно дещо більше, ніж традиційний одяг. Він вважає, що реформа освіти, що була впроваджена після другої світової війни, нищить японську культуру. Зникнення кімоно з побуту японців – це так само трагічно, як зерно, що не проросло. „Якщо жінка не вміє вдягати, шити, обирати кімоно, не має в домі місця для кімоно, не знає радощі від вдягання, не знає істинної цінності кімоно, не має поруч людини, що розповідає про кімоно, – вона поступово перетворюється на людину, що вже назавжди залишиться осторонь культури кімоно... Між тим - через образ кімоно матері приходить осяяння любові, без чого неможливе правильне виховання” [8, 36-37].

Певні заходи були проведені японським урядом. Школярам старших класів серед предметів трудового навчання, що вивчаються за вибором, пропонується курс шиття кімоно. До навчальних програм загальноосвітніх шкіл урядом уведено урок вдягання кімоно. Поступово, від перших класів початкової школи і до закінчення навчання, дітлахи мають опанувати не тільки навичками вдягання, а й усвідомити кімоно як важливу складову національної культури.

Базовий курс вдягання кімоно складається з трьох етапів: вдягання юката (домашній одяг), пов'язування обі „тайко”, пов'язування фукуро-обі. Перший етап найважливіший, адже саме в цей час закладаються необхідні навички та формується культура кімоно. Учень вивчає послідовність операцій та „постановку рук”, що дозволяє якомога естетичніше та раціональніше, без

зайвих рухів досягти оптимального результату: тобто швидко (не більше ніж за 10 хвилин) самостійно вдягтися і мати цілком охайний вигляд. Власне вся процедура вдягання передбачає опанування технологією вдягання, що вимагає суворого дотримання правил. Обі пов'язується доволі простим вузлом (звісно, порівняно з іншими, складнішими за технікою). На цьому етапі учень опановує і навичками складання кімоно, що підкоряється чіткій схемі як в орігамі. Таким чином, вивчення юката, виховує такі важливі риси як дисциплінованість, зосередженість, охайність, скромність.

Другий етап – пов'язування складного вузла обі – „тайко”, що нагадує барабан. Такий засіб пов'язування передбачається для офіційного вбрання. Вузол зав'язується на спині без використання дзеркала, що вимагає ще більш точного виконання послідовних операцій. Як полюбляє повторювати Сайто Кайоко – „кімоно – це звичка”, маючи на увазі не стільки прихильність японців до національного вбрання, скільки необхідність постійного тренування так само, як музика-виконавець має грати щодня. Тільки у такий спосіб можна досягти певних результатів.

Третій етап – фукуро-обі – творча інтерпретація вузла, що дозволяє висловити почуття, досягти більш яскравого та урочистого вигляду.

Після засвоєння базового курсу учні вивчають етикет кімоно, що поступово привчає до відповідних стереотипів поведінки та залучає до естетичних та етичних цінностей. Таким чином, вивчення вдягання кімоно є одним із засобів формування світогляду та культурної ідентичності. Не випадково Яманак Норьо ввів до вжитку термін „содо” (шлях кімоно) подібно до „садо” (шлях чаю), „кодо” (шлях пахощів), „кадо” (шлях квітів) тощо. У своїй монографії „Мудрість Японії, що забута японцями”, Яманак Норьо пише: „Коли я проголосив содо, тоді в мене були основи філософії влягання кімоно. Содо є любов, любов дає життя всьому в світі. Содо дає можливість досягти абсолютної краси у серці, слові, вдяганні та поведінці. Розвиваючи вдягання одягу від техніки до мистецтва, від ввічливості до шляху творимо красиве життя любові, краси, ввічливості та гармонії” [8, с. 42-44].

Щодо наведених визначень, важливо зауважити, що всі вони пішли від „бусі-до” (шлях воїна) та виникли після революції Мейдзі, коли самурайство було скасовано як клас. Тому розвиток ідеї шляху на побутовому рівні можна розглядати як контамінацію військового етичного комплексу, що завжди був головним стрижнем виховання. Осмислення кімоно у зазначеному контексті та формування поняття Содо у другій половині ХХ століття – є логічним завершенням трансформації військового етичного комплексу в сучасному без кастовому та демілітаризованому суспільстві. Врешті-решт ознаки військової культури нескладно простежити в естетиці вдягання кімоно, що спрямована на швидкість та раціональність дій, досягнення не тільки зовнішньої охайності, а й внутрішньої зібраності, чи такого стану, що японці визначають як „готовність духу”.

Зважаючи на те, що в Японії налічується кілька десятків тисяч шкіл кімоно, виникає питання, чим, власне, вони відрізняються, якщо врешті-решт навчають однаковим типам вдягання національного вбрання. Школа пропагує власну філософію та технологію вдягання кімоно. Із власного досвіду, можу сказати, що, приміром, у школі Ямато найбільш раціональна (ясна річ, з тих, що довелося вивчати) технологія пов'язування нагойського обі, а в Окінавській школі більш ефектне, навіть артистичне, схоже на танок виконання пов'язування обі для юката.

Щодо філософії, то найбільш розвиненою слід визнати в академії Яманака Норьо. За звичай, у кожній школі це проекція світоглядних принципів на кімоно, що перетворює його на філософсько-естетичний та етичний комплекс. Так, приміром, серед видань академії особливу увагу привертає монографія Хігучі Кійоюкі „Культура вдягання” [7]. Автор, через розкриття змісту поняття „шлях кімоно”, пояснює, чому саме необхідно навчатися вдягати кімоно. Він пише: „Вдягання – це дія загальнолюдська, і перед тим, як вивчати кімоно, слід вирішити питання, чому потрібно вдягати кімоно. Справа не тільки у правилах, що забезпечать красивий вигляд. Якщо дія не підвищує духовність, то це лише техніка. Спочатку ми усвідомлюємо чим є кімоно, потім його красу та згодом кімоно стає виразом особистісних якостей, тобто шляхом (содо)” [7, с.9-10].

З приводу останнього висловлювання вченого цікаво відзначити, що схожим чином японці сприймають кімоно. Так зазвичай розрізняють три рівні сприйняття:

1. огляд кімоно в цілому, чи справляє воно враження красивого вбрання
2. оцінка співвідношення зовнішнього шару кімоно та підкладки, відповідність декору, кольорів, фактур.
3. споглядаючи красу та майстерність виконання кімоно відчуті серце майстра, що створив кімоно.

Останній – вищий рівень сприйняття мистецтва кімоно, реалізується і в мистецтві вдягання. Хігучі Кійоюкі, розмірковуючи про духовну сутність кімоно, пише: „Ми маємо вдягатися, їсти та жити, але якщо у цих побутових діях ми не можемо розвивати духовності, якщо вилучити з них поняття „шлях”, хіба може існувати цінність людини? Просто вдягатися коли зимно – це роблять і тварини, залізаючи до нори. Тільки людина відрізняється діями, що спрямованні на розвиток духовності, через що вдосконалюється серце, а за цим і суспільство. Якщо розвивається духовність у побуті (і-сьоку-дзю: вдягатися, їсти, жити), тоді прийде вічний мир та розвивається країна. Таким чином, через кімоно ми вдосконалюємо себе, що призведе до гармонізації суспільства” [7, с. 9-13].

Хігучі Кійоюкі – однодумець Яманака Норьо, тож не випадково, що положення його програми виховання культури вдягання можна простежити у практиці навчання цьому мистецтву в „Академії содо”. На відміну від інших шкіл, де навчають по доволі стислій програмі, в згаданому закладі саме поняття базового циклу навчання являє цілий комплекс дисциплін, що створюють

поняття культури кімоно та в більш широкому сенсі є засобом виховання національної ідентичності. З огляду на унікальність цієї системи, варто навести навчальний план „Академії содо” [9, с. 5-8], котрий не тільки дає відповідь щодо моделі навчання, а й спонукає до певних роздумів.

Отже, базовий курс навчання викладається протягом п’яти семестрів та передбачає дисципліни основного та додаткового блоків:

1 семестр			
	<i>Основний блок дисциплін</i>		<i>Додаткові дисципліни</i>
1	Базові знання про кімоно	1	Стосунки між людьми (старші-молодші) та етикет
2	Повсякденний одяг	2	Основа красивих рухів
3	пов’язування обі (ханхаба-обі, нагоя-обі, фукуро-обі)	3	Етикет мови (спосіб виразу поваги в слові, привітання)
		4	Культура їжі
		5	Навчальний курс способу виразу поваги шляхом складання (<i>паперу, тканини тощо – С.Р.</i>)
		6	Навчальний курс способу виразу поваги на роботі
		7	„Брама серця” прийому гостей та у гостях
2 семестр			
1	Содо	1	Серце японського чаю
2	Техніка вдягання кімоно	2	Краса слова
3	Управління обідзіме, обіаге	3	Засіб виразу шани в громадських місцях
4	Знання про фарбування кімоно	4	Серце відвідування (хворого, постраждалого)
5	Загальні засоби виразу поваги	5	Серце та поведінка на похороні
6	Як доглядати кімоно	6	Японський рік
7	Як вибрати аксесуари	7	Серце та поведінка на вечірці.
3 семестр			
1	Содо	1	Етикет листування
2	Засоби виразу поваги	2	Повага в повсякденному житті
3	Шиття кімоно	3	Серце весілля
4	Обідзіме (засоби пов’язування вузлів)	4	Управління фуросікі та фукуса
5	Як вдягати томесоде	5	Етикет японської кухні
6	Як вдягати чоловіка	6	Етикет кайсекі (урочиста їжа)
7	Пов’язування обі		
8	Як вдягати дитину		

4 семестр			
1	Содо	1	Поведінка за чашкою чаю
2	Етикет	2	Правила подарунку та відповіді
3	Етикет бесіди	3	Особливості духовної культури Японії
4	Вдягання на демонстрації кімоно	4	Ініціація
5	Складання хакама та пов'язування хаорі	5	Японські релігійні свята
6	Вдягання урочистого чоловічого одягу	6	Вдягання європейського одягу
7	Демонстрація вдягання кімоно	7	Європейська їжа
5 семестр			
1	Лекція про кімоно	1	Прийняття подарунку, відповідь
2	Етикет	2	серце європейського банкету
3	Як організувати школу кімоно	3	Етикет застілля
4	Урочисте вбрання заміжньої жінки	4	Етикет вітання
5	Все про наречену	5	Серце та практика втішання духу предків
6	Вдягання урочистого кімоно	6	
7	Вдягання кімоно по фігурі	7	
8	Вдягання кімоно на дітей	8	
9	Вдягання історичного кімоно	9	

По завершенні навчання учні отримують диплом 9-го ступеня, що дає право відкрити школу кімоно. Для отримання права викладати потрібно вивчити наступний блок основних та додаткових дисциплін:

	<i>Основний блок дисциплін</i>		<i>Додаткові дисципліни</i>
1	Кімоно: історія, техніка фарбування, етикет виразу поваги, етикет розмови лідера.	1	Особливості духовної культури Японії
2	Методика викладання	2	Цінність синтоїстських ритуалів
3	Вдягання чоловіка	3	Чайна церемонія
4	Вдягання дітей	4	Про похорон
5	Вдягання урочистого одягу	5	Про чайну церемонію
6	Вбрання заміжньої та незаміжньої жінки	6	Етикет віяла
7	Дослідження та творіння нових засобів пов'язування обі	7	Краса рухів
8	Вдягання нареченої		

По завершенні навчання видається диплом 8 ступеню та право викладання. Здобуття диплому 7 ступеню, що дозволяє отримати посаду старшого викладача, передбачає вивчення ще двох блоків дисциплін:

	<i>Основний блок дисциплін</i>		<i>Додаткові дисципліни</i>
1	Содо (теорія)	1	Роль та етикет наководо (<i>помічник на весіллі – С.Р.</i>)
2	Практика содо	2	Японський рік та засоби виразу поваги
3	Кольорознавство	3	Міжнародний етикет
4	Історія японського мистецтва	4	Особливості японської мови
5	Етнографія	5	Імператорське весілля
6	Зачіска доби Едо	6	Шлях сен-ча
7	практика: вдягання кімоно, пов'язування обі	7	Ініціація
8	Історичні стилі обв'язування обі		
9	Зміна одягу на весіллі		
10	Техніка розпису юзен		
11	Зачіска та макіяж		

Як можна побачити, виховання культури вдягання кімоно нерозривно пов'язане з таким важливим у японському суспільстві поняттям як шанобливість, яка має виражатися не тільки в ритуальних формулах привітання та подяки, а й перш за все – у серці. Власне етикет по-японськи – це форма, за допомогою якої „говорить” серце. Отже кімоно в такому контексті є уособленням етичних та естетичних цінностей японців.

Програми подальшого навчання спрямовані на більш глибоку інтеграцію отриманих знань та умінь в загальний контекст японської культури з одного боку, та передбачають вивчення найскладніших галузей японського костюму (костюм імператорського двора та театральний костюм) – з іншого. Крім того підсилена теоретична підготовка дозволяє отримати звання професора, що пов'язане з необхідністю розвивати теоретичні положення школи. Отже, наступний рівень передбачає навчання за викладеними нижче програмами.

На здобуття звання професора:

1	Теорія содо
2	Історія духовної культури Японії
3	Розвиток творчих здібностей
4	Класична література і життя кімоно
5	Дослідження прикладного мистецтва
6	Дослідження та техніка культури мови
7	Вступ до садо
8	Одяг імператора

На здобуття звання старшого професора:

1	Теорія содо
2	Історія костюма
3	Теорія світового костюма
4	Теорія прикладного мистецтва
5	Теорія та методика викладання
6	Дослідження придворного костюму
7	Дослідження костюму Но
8	Дослідження театрального костюму
9	Дослідження сучасного костюму
10	Візит до ательє
11	Робота в музеї, архіві тощо

Таким чином, вдягання кімоно є не просто низкою технічних прийомів, а дійсно, цілим комплексом знань, навичок та вмінь, що спрямовані на вдосконалення особистості, пошук глибинних зв'язків національної культури із сьогоденням. Опитування, проведене автором даної розвідки влітку 2006 року серед учнів „Академії содо” в Токіо засвідчило усвідомлення ними культурної цінності національного одягу. На питання „чим є для Вас кімоно”, респонденти дали різноманітні відповіді, однак всі вони розкривають саме духовну складову японського вбрання. Наведемо найцікавіші з них: „Кімоно – то є зерно японської культури”, „коли я вдягаю кімоно, я відчуваю себе усередині японської культури та гордість за те, що я японка!”, „вдягаючи кімоно я готую свій дух до зустрічі з дорогими мені людьми”, „кімоно дає надзвичайну силу, воно вчить добру”, „я вчилась для того, щоб самій вдягти доньку на день повноліття. Вона сказала, що то було самим радісним моментом свята. Я щаслива, що змогла передати доньці любов через кімоно”, „я шукала шлях, і в содо знайшла не тільки знання та техніку, а й отримала радість та гордість, що я японка та глибоку вдячність перед природою. Це виховує моє серце”, „моя мама любила кімоно і я хотіла вивчати кімоно. Коли я вдягаю кімоно, я відчуваю зв'язок з нею”, „в кімоно я відчуваю глибину японської культури”, „кімоно дозволяє виховати та виразити красу серця, тому кімоно робить красивою навіть літню жінку”, „кімоно вчить мудрості японців: поважати людей та тримати серце у вдячності”.

Слід також зазначити, що японський уряд заохочує навчання громадян в токійській та кіотоській академіях вдягання кімоно (які є приватними за формою власності), повертаючи учням 40 відсотків платні за навчання. Мотивація впровадження програми грошової допомоги формулюється так: навчання в академії вдягання кімоно сприяє підвищенню людської якості.

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зробити наступні

ВИСНОВКИ:

– звичка японців шукати „шлях” призвела не тільки до естетизації побуту, а й забезпечила нове народження кімоно у другій половині ХХ століття. Кімоно стало мислитися як засіб естетичного та етичного виховання;

– сучасні навчальні заклади, такі як академії та школи вдягання кімоно, не тільки підтримують кімоно як важливе культурне надбання, а й сприяють національній самоідентифікації;

– введення уроку торуе шлях національному одягу до майбутнього.

Ясна річ, що запропонована розвідка лише узагальнює зібрані під час польових досліджень матеріали. **Перспектива** подальшого дослідження національного одягу в Японії періоду Кансей полягає у вивченні сучасних концепцій сутності національного вбрання, що набули поширення протягом останнього десятиліття. В усякому разі, широке вживання поняття „шлях кімоно” є наслідком нового погляду на національний одяг.

Література:

1. Рыбалко С. Японський традиційний стрій: джерела та стан дослідженості // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – Х.: ХДАДМ. – № 5. – С.11-18.
2. Рыбалко С. Страна Амагэрасу: дизайнерский аспект // Архидея.–2007. –март. – С.64-71
3. Рыбалко С. Страна Амагэрасу: записки куратора // Душа вещей.–2007. –№ 3.
4. Jamanaka Norio. The book of kimono. – Tokyo etc., 1986. – 139 p.
5. Motoko Ito, Aiko Inoue. Kimono.–Higashiosaka, 1998. – 124 p.
6. Гасай Кенджи. Но, тяною, икебана: ката-но бунка // Ніхон-но бунка. Коен шу. – Токіо, 1999. – С. 101-113. (Но, тяною, икебана: культура форми // Японська культура: збірка лекцій) – яп. мовою.
7. Хігучі Кійоюкі. Йосооі но бунка (культура вдягання).–Токіо, 1973.–122 с.–яп. мовою.
8. Яманака Норьо. Ніхон джінно шіранаі ніхон-но ейчі (мудрість Японії, що не знають японці). – Токіо, 2002. – 245. – яп. мовою.
9. Яманака Норьо. Содо. – Токіо, 2004. – 14 с. – яп. мовою.

Надійшла до редакції 11.04.2007